

Gravurile în metal din cartea lui I. H. Kampe,
Descoperirea Americii, Buda, 1816*

ANCA ELISABETA TATAY
Biblioteca Academiei Române
Filiala Cluj-Napoca

Abstract

The Punctoon Prints in I. H. Kampe's Book „Descoperirea Americii”, Buda, 1816

*Among the old Romanian books printed in Buda a special place is held by the geography ones such as **The Discovery of America**. Volume I, by Ioan Hainrib Kampe, was translated into Romanian by Nicola Nicolau, who also covered the publication expenses. The book includes 4 copper engravings (related to its contents) distinctive as regards the theme, of Romantic type: **Columbus's Arrival at America's Coast; Columbus's Departure from Spain** (signed A. Geiger del. et sculp.); **The Terrible Storm at Sea; Columbus's Arrival at the Beautiful Coast of America** (signed Prixner sc.). The present article is intended to examine the four illustrations. We shall also try to demonstrate that the two unsigned engravings belong to Geiger, too.*

Keywords: engraving, University Typography of Buda, old Romanian books, Columbus, the Discovery of America.

În jurul secției românești a tipografiei de la Buda, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, a gravitat o elită ale cărei convingeri iluministe sau cu tentă preromantică au slujit cu ardoare interesele neamului românesc, în primul rând prin tipărirea de cărți ce promovau ideile cele mai înaintate ale timpului. Scopul lor era acela ca, prin intermediul culturii, poporul să poată accede la o situație economică, socială și politică mai bună, asemenea altor neamuri din Imperiul Habsburgic sau din Europa. Astfel, timp de o jumătate de secol, între 1780-1830, în Tipografia Universității din Buda (care a editat cărți în nu mai puțin de 16 limbi)¹ au apărut aproximativ 240 de cărți

*Acest studiu este finanțat dintr-un grant al Consiliului Național al Cercetării Științifice, CNCS-UEFISCDI, cod proiect: PN-II-ID-PCE-2011-3-0314.

¹László Sziklay, *Les courants idéologiques, littéraires et artistiques dans les publications de l'Imprimerie Universitaire de Buda*, în *Tipographia*

românești² (în limba română sau în alte limbi, dar scrise de autori români), atât cu caracter religios, cât mai ales laic, lucru explicabil dacă luăm în considerare politica editorială flexibilă a respectivei instituții.

Un loc aparte în cadrul publicațiilor de la Buda îl ocupă cele cu caracter geografic, printre care se află și *Descoperirea Americii*, Tomul I, de Ioan Hainrih Kampe,³ din 1816. Ea a fost tălmăcită pe românește de „*un iubitoriu de neamul românesc*” și dată la tipar „*cu toată cheltniala lui Nicola Nicolau din Brașov*,” care este, de altfel, însuși traducătorul. Pedagogul german Joachim Heinrich Campe⁴ (1746-1818) și-a publicat *Die Entdeckung von Amerika* la Hamburg, în 1780, lucrare în care este povestită viața marelui navigator sub forma unui dialog instructiv între un părinte și odraslele lui.⁵ Cartea de la Buda reprezintă cea de a doua traducere a lui Nicola Nicolau (după *Geografia*, Buda, 1814-1815) și a treia lucrare în limba română (după cea a lui Amfilohie Hotinul, *De obște Geografie*, Iași, 1795 și *Geografia* amintită) care se ocupă de Columb și de descoperirile sale.⁶

Descoperirea Americii cuprinde 4 gravuri în aramă (pe foaia de titlu se menționează „*cu patru figur*”)⁷, în consens cu subiectul cărții, deosebite din

Universitatis Hungaricae Budae, 1777-1848, publicé par P. Király, Budapesta, 1983, p. 45.

² Anca Elisabeta Tatay, *The Engravings of Byzantine Tradition from the Old Romanian Books Printed in Buda (1780-1830)*, în *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies, Sofia 22-27 August, 2011*, vol. III, *Abstracts of Free Communications*, Sofia, 2011, p. 282.

³ Nume care apare în Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, tom III, *1809-1830*, București, Atelierele Socec & Co., Soc. Anonimă, 1912-1936, p. 151.

⁴ Nume cu care apare în catalogul de la Deutsche Nationalbibliothek din Berlin.

⁵ Eugen Denize, *Imaginea lui Columb și a Lumii Noi în cultura română*, în *Biblioteca*, an III, 1992, nr. 9-10, p. 49.

⁶ Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta*, I, (1536-1830), Galați, Editura Alma, 2000, p. 390.

⁷ G. Hâncu, *Cartea românească veche în Biblioteca “V. A. Urechia”*, Galați, 1965, p. 92 și apoi Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1973, p. 284 menționează că un exemplar (nr. inv / 375.203 / cota 65 (1) d1 (dubletul 1) / catalog Urechia nr. 19.730 / Donație V. A. Urechia) de la Biblioteca „V. A. Urechia” din Galați conține 10 gravuri în metal care prezintă aspecte din viața lui Columb și care sunt semnate *Ab. Rayne Sc. Wraukmore Sc. G. Hâncu, op. cit.*, p. 93-95, reproduce 3 dintre ele. În urma

punct de vedere al temei care este de factură romantică: *Ajungerea lui Columb la pământul Americii*,⁸ *Plecarea lui Columb de la Spania*, semnată *A. Geiger del*(iniavit) (a conceput) *et Sculp*(sit) (a gravat), *Groaznică furtună pe mare și Ajungerea lui Columb la limanul cel frumos în America*, semnată *Prixner sc*(ulpsit). După cum se observă, avem doi gravori care semnează, ale căror nume sunt legate și de alte ilustrații prezente în cărțile românești de la Buda. Ne referim la *Vitejasca mărimii și omenirea* din *Genealogia împăraților și crailor din toată Europa. Calendar*, 1817, *Adam și Eva* din *Moartea lui Avel* de Solomon Gessner, 1818 și *Capîștea lui Agamemnon* din *Tragedia lui Orest* de Voltaire, 1820, gravuri iscălite de Geiger și la *Roata vieții* din *Calendariul pe 100 de ani*, 1814, *Izbăvitorii Europei* din *Geografie*, vol. I, 1814 și *David* din *Psaltire*, 1818, gravuri iscălite de Prixner.

Andreas Geiger a trăit în perioada 1765-1856, a făcut studii la Academia vieneză, fiind predispus la scene cu teme romantice,⁹ cum sunt și cele din *Descoperirea Americii* de la Buda, care mărturisesc un sentiment viu și profund al naturii, tratată cu un evident lirism. Și în aceste cazuri, însăși temele alese, ce vizează descoperirile geografice, sunt de factură romantică. Nu lipsește înclinația gravorului spre fauna și flora exotică, care întregesc pitorescul imaginilor. Deși doar una dintre ilustrații este semnată de către Geiger, considerăm că și cele două ne semnate îi aparțin, după cum vom încerca să demonstrăm.

discuțiilor purtate cu doamna Valentina Oneș (căreia îi mulțumim și cu această ocazie), actualmente bibliotecar (responsabil secție Colecții speciale) la Biblioteca „V. A. Urechia”, am înțeles că apariția acestor 10 gravuri în exemplarul din Galați este cu totul accidentală, datorându-se fostului proprietar al cărții: Ambrosiu Jurma (parocu Batta). Acesta a luat dintr-o ediție germană cele 10 planșe și le-a atașat în volm sa.

⁸ Această gravură este reprodusă la Constantin Pascu, *Cartea românească veche în Biblioteca Brukenthal*, Sibiu, s.n., 1976, p. 125.

⁹ Ulrich Thieme, Felix Becker, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, vol. XIII, Leipzig, Verlag von E. A. Seemann, 1920, p. 341; <http://www.superstock.com/stock-photos-images/463-4642> (31 august 2011); <http://www.csufresno.edu/library/subjectresources/specialcollections/documents/NineteenthC.FashionPlateCollection.doc> (31 august 2011).

Gottfried Prixner a trăit între anii 1746 și 1819, activând un timp la Viena, iar apoi, după 1800, la Pesta.¹⁰ Gravorul era apreciat pentru imagini simbolice, cel mai elocvent exemplu fiind cel din *Calendarul pe 100 de ani*.¹¹

Studiul de față își propune analiza celor 4 gravuri în metal care decorează ediția în limba română a cărții lui I. H. Kampe, *Descoperirea Americii*, apărută la Buda în 1816. Menționăm că în scrierile de specialitate aceste ilustrații sunt doar pomenite,¹² iar la Gh. Oprescu în *Grafica românească în secolul al XIX-lea* nu le întâlnim de loc.

În istoriografie circulă și varianta conform căreia America a fost descoperită „de mai multe ori.” Astfel, indienii au ajuns acolo acum 28.000 de ani, vikingii, în anul 1000 d. Hr., iar Columb în 1492.

Italianul Cristofor Columb, aflat în slujba regelui Spaniei, a navigat spre vest peste Oceanul Atlantic în căutarea unei rute spre Asia, dar și-a câștigat reputația de a fi descoperit un nou continent, America. În acest scop, întreprinde între 1492 și 1504, patru călătorii, descoperind majoritatea insulelor din America Centrală insulară și atingând coastele Americii Centrale istmice și ale Americii de Sud.

Prima imagine, nesemnată, așezată în fața paginii cu numărul 42, intitulată *Ajungerea lui Columb la pământul Americii* (13,9 x 8,8 cm) își propune să prezinte țărmlul „noului continent.” Într-un golf au sosit două vase cu pânze, unul dintre ele avându-le ridicate pentru că a ancorat deja, iar celălalt le are încă lăsate în vânt. Acestea seamănă cu galioanele folosite de spanioli, în perioada secolelor XVI-XVIII, pentru război, dar și pentru transportul de mărfuri, fiind de fapt niște veliere cu trei arbori (catarge).¹³ De lângă cea ancorată, nava-amiral, pe care și vedem arborat pavilionul, situată într-un plan

¹⁰ Ulrich Thieme, Felix Becker, *op. cit.*, vol. XXVII, 1933, p. 409; Gh. Oprescu, *Grafica românească în secolul al XIX-lea*, vol. I, București, Fundația Regală pentru literatură și artă, 1942, p. 222-223.

¹¹ Vezi Anca Elisabeta Tatay, *Gravura „Roata vieții” din „Calendarul pe 100 de ani” de la Buda din 1814*, în *Libraria*, nr. VIII, 2009, p. 166-176.

¹² Primul care le consemnează este Constantin Pascu, *op. cit.*, p. 124, iar apoi Dan Râpă Buicliu, *op. cit.*, p. 390.

¹³ *Mic dicționar enciclopedic*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972, p. 231, 232, 398; *Lexicon maritim englez-român, cu termeni corespondenți în limbile: franceză, germană, spaniolă, rusă*, editor Gheorghe Bibicescu, București, Editura Științifică, 1971, p. 438, 590-591, 621-622.

mai apropiat, pornește o barcă cu vâsle, încărcată cu câțiva europeni care poartă pe cap pălării cu boruri largi. Între aceștia, în picioare, îl distingem pe Columb, în ținută și postură de comandant: el are pe cap o pălărie decorată cu pene, pe piept îi atârână o eșarfă așezată pe diagonală, iar cu mâna stângă indică hotărât pământul găsit.

În primul plan șase băștinași, cu pielea tucierie și cu atitudini diverse, înveșmântați doar cu o pânză scurtă în jurul brâului, așteaptă, cuprinși de curiozitate, de uimire, noii veniți care se apropie cu mica ambarcațiune. Unii dintre ei sunt înarmați cu arcuri, fiind tunși scurt (deși conform tradiției indienii au părul lung). Dintre toți, se detașează unul, probabil conducătorul lor, cu arcul întins, pregătit parcă pentru a trage, având pe cap un acoperământ înalt (probabil o coronă din pene specifică indienilor). Izolat, mai apare un băștinaș cu un arc în mână. El este redat în mișcare, cu spatele spre mare, gravorul dorind să sugereze faptul că, descoperindu-i pe vizitatori, merge să-și anunțe membrii comunității din care făcea parte.

Țărmlul este presărat cu palmieri, arbori pe care îi putem întâlni atât în Spania, cât și în America Centrală. Observăm de asemenea prezența câtorva case în ultimul plan, care nu sunt însă specifice Americii de sfârșit de secol XV. Aproape jumătate din ponderea imaginii este ocupată de cerul cu nori, raport întâlnit și în celelalte trei gravuri.

Privitor la această scenă, în cuprinsul cărții găsim următoarea lămurire: „vedeți aceste ostroave aici...unul de acestea se cheamă Cvana-Hani, și acesta e care mai întâiu se găsi, Columbus numea acest ostrov, Sant Salvator...Columbus porunci să tragă luntrile, să puse însuși întru una, întovărășit cu acei mai de frunte din drumarii săi, și cu pază, cu steaguri, și muzică vâsla cătră țărmluri. Apropiindu-se cătră vad, li se arată înaintea ochilor o mulțime mare de lăcuiitorii locului, carii cu mare mirare privea la corăbiile europeanilor, carii până acum nu mai văzuse.”¹⁴

În fața paginii 62 aflăm imaginea lui Geiger, *Plecarea lui Columb de la Spania* (13,9 x 8,8 cm). Trei corăbii se pregătesc să părăsească țărmlul european. În prima dintre ele, dotată cu vâsle și cu vele ridicate, îl întâlnim din nou pe Cristofor Columb, identificat mai ales după pălăria cu pene de pe capul său. Ambarcațiunea dotată cu o barcă de salvare, în care se află, alături de alți trei camarazi, celebrul navigator, pare destul de mică în raport cu importanța acesteia. Puțin mai încolo, sunt amplasate celelalte două vase, unul cu pânzele în vânt, altul cu ele încă ridicate. Pe acestea se zăresc oameni care vor participa și ei la expediție.

¹⁴ I. H. Kampe, *Descoperirea Americii*, Buda, 1816, p. 41-42.

Conform realității, Cristofor Columb a plecat de pe coasta Andaluziei, din portul spaniol Palos (astăzi Palos de la Frontera), cu trei corăbii. A sa era cea mai mare, un carac de aproximativ 30 de metri lungime, și se chema *Santa Maria* (poreclită *La Gallega*), în timp ce, celelalte două (caravele) măsurau doar circa 15 metri și se chemau *Pinta*, respectiv *Nina* (sau *Santa Clara*), fiind conduse de către frații Pinzón.¹⁵

Imaginea de la Buda redă în prim-plan, pe țărșm, câțiva tineri care salută entuziaști acțiunea aflată în derulare sub ochii lor. Grupul este completat și de apariția unei femei care își ține de mână pruncul ce privește plin de însuflețire și curios spre mare. Alături, un câțel sprijinit în două picioare, este întors spre privitor, ignorând cele petrecute în larg. Personajele poartă coafuri și veșminte specifice începutului de secol al XIX-lea.

În partea stângă, în planul secund, întâlnim zidurile masive din piatră, cu creneluri, ale unui oraș, mai degrabă central european, ținând cont de bisericile cu turnuri înalte sau cupolă din interior. O țevă puternică de tun, din care se trag salve în cinstea memorabilului eveniment, străpunge zidul cetății. În depărtare, pe un deal, la linia orizontului, distingem un alt edificiu ecleziastic, un pom și o casă.

Modul ritmic de plasare a corăbiilor, ce alcătuiesc un zigzag, asemeni țărșmului, cât și gestică personajelor, dinamizează compoziția, în timp ce poziționarea verticală a personajelor și a fragmentelor arhitectonice aflată în dialog cu linia orizontului, o echilibrează, armonizându-o.

Dacă în exteriorul gravurii, în partea dreaptă jos a paginii ni se făcea trimitere la „*fața 62*,” lângă care de altfel este și legată gravura, considerăm că este o greșeală de tipar, întrucât evenimentele din imagine sunt consemnate la pagina 26 (deci au fost inversate cifrele), de unde aflăm ceea ce tatăl rostește: „Prunci, fiți gata a vedea pre Columbus plecând, că toate stau gata spre pornire la Palos, o cetate pe mare în Andeluzia. Încă puțină vremea, și apoi veți vedea pre el plecând întră strigări de bucurie ale norodului ce așteaptă plecarea lui...și a doao zi - (aceasta era la august 3 a. 1492) plecără în numele D(ō)mnului, întovăroșiți cu strigări de bucurie ale norodului ce privea la plecarea lor.”¹⁶ De altfel, ținând cont de succesiunea momentelor prezentate în carte, așa cum este și firesc, în ordine cronologică, imaginea în discuție ar trebui să fie cea dintâi, urmată de aceea de la pagina 42.

¹⁵ *Personalități care au schimbat istoria lumii. De la Renaștere până la Iluminism, 1492-1789*, București, Enciclopedia Rao, 2003, p. 14-17; *Lexicon maritim englez-român*, p. 113; http://www.columbusnavigation.com/ships_shtml (31 august 2011).

¹⁶ I. H. Kampe, *op. cit.*, p. 26.

Penultima gravură, lipsită din nou de semnătură, *Groaznică furtună pe mare* (13,8 x 8,7 cm), așezată în fața paginii 67, este, poate, cea mai izbutită sub aspect artistic, deoarece surprinde destul de bine intensitatea momentului, a furtunii, redată de agitația valurilor, de frământările oamenilor și de fulgerele din cer ce se abat asupra pământului.

Ni se prezintă corabia-amiral, aflată în pericol de a se sfârâma de stânci. Pe ea Cristofor Columb dirijează operațiunea de salvare. Ceilalți membri ai echipajului sunt surprinși făcând diverse activități, unul dintre ei fiind urcat pe un catarg de unde strânge pânzele. În spatele acestei nave, la mică distanță, se află o barcă de salvare plină cu oameni, iar alții înoată în apa involburată în încercarea de a se urca și ei. Toți au un singur scop, vădit de atitudinile lor, fiind la fel de preocupați de a scăpa cu bine de furia naturii. În prim-planul gravurii, în colțul din dreapta, un alt grup de marinari se străduiește să repare o barcă, întoarsă, pentru a o trimite celor aflați în pericol. În depărtare se mai observă o fâșie de pământ.

Pe cer, în mijlocul unor nori groși, întunecați și amenințători, din care cad fulgere, se zărește luna, ceea ce evidențiază faptul că momentul se petrece noaptea, când desigur panica oamenilor este și mai puternică.

Textul cărții ne precizează următoarele despre acest episod: „*furtuna dară tot nu înceta, și și noapte stăpâna o întuneceală și negură groaznică, și ploia tot una vârșă, cu fulgere, și tunete întovăroșită, și multă vreamă se luptă cu moartea, socotindu-se mai mult morți decât vii.*”¹⁷

Cea din urmă planșă, plasată alături de pagina 158, redă asemeni celei dintâi, *Ajungerea lui Columb la limanul cel frumos în America* (13,8 x 8,7 cm), dar, spre deosebire de aceasta, ea este semnată de către *Prixner*.

Pe o mare liniștită, cu valurile stilizate (ce amintesc de solzii de pește), plutește o corabie impunătoare, cu vele, majoritatea încă nestrânse, de pe prova căreia se trage cu tunul, iscându-se nori de fum. Cum este și normal, în cealaltă extremitate a navei este redată pupa, într-un mod ușor nefiresc, fiind întoarsă spre privitor pentru a se vedea mai bine. În vârful ei este arborat un steag.

Între corabie și țârm înaintează mai multe bărci cu oameni. Pe plajă, un bărbat, desigur Cristofor Columb, pe care îl identificăm după pălăria cu pene (prezentă și în celelalte imagini), pare a se întreține cordial cu unul dintre băștinași. Tot pe uscat, în dreptul navei, observăm o altă pereche, formată din nou dintr-un european și un indigen, care își strâng mâinile, în semn de prietenie.

¹⁷ *Ibidem*, p. 66-67.

Fundalul cuprinde un palat sau un templu, la care accesul se face prin intermediul a numeroase trepte (ce amintesc de Cultura Maya), împrejmuit de un zid scund cu creneluri. Dacă acesta, alături de colibe plasate la stânga și la dreapta lui, mai au un aer indiano-american, precolumbian, celelalte clădiri și turnul înalt de care sunt arborate steaguri, par mai degrabă a reflecta lumea europeană a secolului al XIX-lea. În spatele construcțiilor se desfășoară o pădure deasă, cu coroanele arborilor redată prin maniera punctată. Pe ici, pe colo se ridică câte un palmier.

Lecturând în cartea lui Kampe la paginile potrivite aflăm următoarele: „Întru această călătorie ajunse mai la urmă la un colț, care avea un liman (vad) mare și sigur. Lângă acesta se afla o cetate mare și cu mult norod, încunjurată cu moșii multe și bine lucrate. Columb, pentru limanul cel frumos, numi acest loc, Porto Bello, adecă, Liman Frumos... Lăcnuitorii acestui loc se arătară foarte pacinici, și aduseră bumbac tors foarte suptire și tot fealiul de lucruri de mâncare, care ei, cu cue, ace, clopoței, și alte asemenea bucuross schimba.”¹⁸

Cele patru gravuri în aramă înfățișează anumite momente din călătoriile lui Columb, așa după cum reiese și din titlurile lor inscripționate în exteriorul fiecăreia, în partea de jos, în română cu litere chirilice. Astfel, apar peisaje panoramice desfășurate pe mai multe planuri în care marea, pe care plutesc corăbii și bărci, ocupă o pondere însemnată. În general, valurile sunt destul de convențional tratate, mai ales în ultima gravură, în timp ce în a treia dintre ele sunt mai firești. Edificiile care apar sunt, de asemenea, mai mult sau mai puțin fanteziste, atât cele de pe coasta Spaniei, cât și unele de pe cea a Americii. Elementele exotice - ne referim în primul rând la palmierii existenți în cele două ilustrații care prezintă țărmul Americii, cât și la indigenii din prima gravură - încearcă să aducă în fața cititorilor vremii o atmosferă cât mai aproape de realitatea noului continent descoperit. Mai remarcăm modul în care sunt îmbrăcați spaniolii (mai degrabă de secolul al XIX-lea decât de al XV-lea) care îl salută pe Columb la plecarea sa din Europa, diferit de cel al indigenilor, care sunt sumar îmbrăcați, datorită modului lor de viață și climei în care trăiau.

Ultima imagine este semnată de către Gottfried Prixner, ea reluând tema, dar dintr-o altă perspectivă, a primei gravuri. În acest caz conchidem că cea dintâi este realizată de Andreas Geiger. Mai mult, urmărind modul de tratare al mării, felul în care sunt redată corăbiile și bărcile sau proporțiile dintre ele, sau

¹⁸ *Ibidem*, p. 157-158.

dintre ele și oameni, asemănătoare în primele trei imagini, îi atribuim și a treia planșă tot lui Geiger.

Diversificarea tematică a artei ilustrației cărții românești vechi, la care tipografia românească din Buda și-a adus o contribuție de netăgăduit, este dovedită și de cele patru gravuri în metal din *Descoperirea Americii*. Această carte, prin conținutul și ilustrațiile ei, deschidea apetitul oamenilor vremii spre știință, călătorii, studii geografice și etnografice.

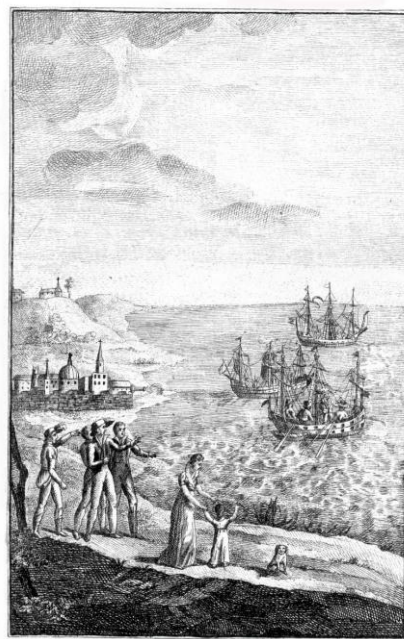

Ажснцѣрѣ ашъ Колѣмѣ на пѣмѣнтѣа Амѣричѣи.
Фѣца 42.

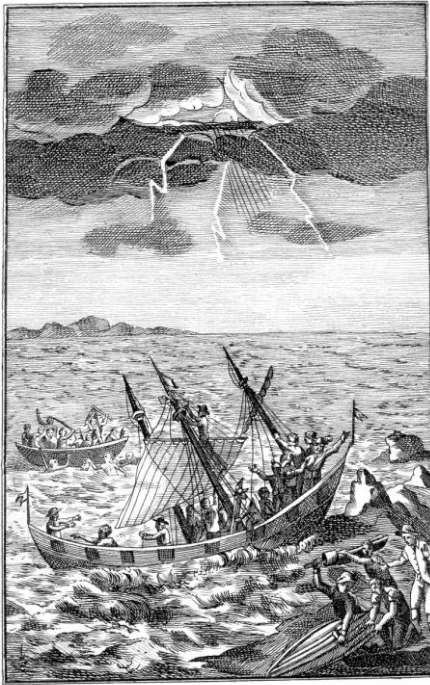
*Geiger del(iniavit) et Sculp(sit), Plecarea lui
Columb de la Spania, I. H. Kampe,
Descoperirea Americii, Buda, 1816*

*Fig. 1. Ajungerea lui Columb la pământul
Americii, I. H. Kampe, Descoperirea Americii,
Buda, 1816*

Fig.
2.
A.

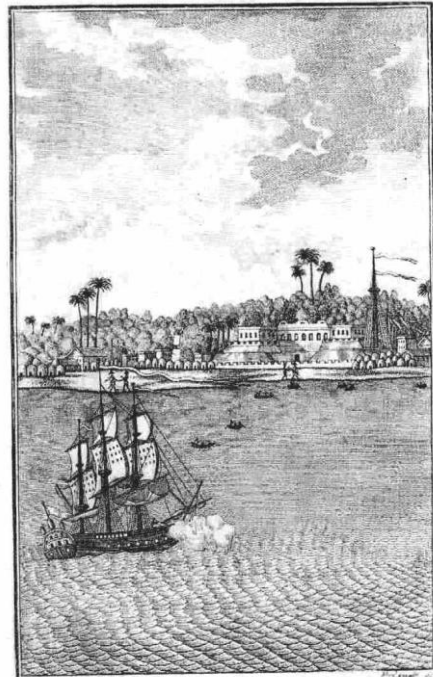
Наекѣрѣ ашъ Колѣмѣ делѣмъ Шпанѣи.
Фѣца 62.

Γρόαζνικκ φερτςνκ πε μάρε.
φάττα 67.

Fig. 4. Prixner sc(*ulpsit*), *Ajungerea lui
Columb la limanul cel frumos în
America*, I. H. Kampe, *Descoperirea
Americii*, Buda, 1816

Fig. 3. *Groznică furtună pe mare*, I. H. Kampe,
Descoperirea Americii,
Buda, 1816

Яжднцек лнн Колумб лл лиманла чела форт
мос л Ямерика. φάττα 158